

EMLÉKEZET – VÁROS – KÖZÖSSÉG

Trinitárius kolostortól a várostörténeti múzeumig

A Kiscelli Múzeum huszonhatféle gyűjteményt őriz a Kiscelli-kastély épületében, mely trinitárius kolostornak épült, majd hadikórházzá alakították át, aztán 1910-ben magánkézbe került, Schmidt Miksa bútorgyáros vásárolta meg, aki végrendeletében Budapest városára hagyta. 1941 óta működik múzeumként, de a második világháborúban és 1956-ban komoly sérülések érték az épületet, mely most rekonstrukció előtt áll. A múzeum jelenlegi helyzetéről, múltjáról és jövőjéről Perényi Roland igazgatóval beszélgettünk.

Mostanában a Kiscelli Múzeum plakátjain hármas jel-szó olvasható: Emlékezet – Város – Közösség.

Várostörténeti múzeum vagyunk, és az ilyen múzeumoknak fontos feladata kell legyen a lokális identitás megtartása, megőrzése, erősítése a lakosokban. Ezért választottuk ezt a három fogalmat, melyek tükrözik misszióinkat.

A Kiscelli Múzeum a Budapesti Történeti Múzeum fiáléja, de a neve nem tükrözi, hogy milyen jellegű gyűjteményeket takar.

A Kiscelli-kastély épületében két nagy gyűjtemény működik. Egyrészt az Újkori Várostörténeti Osztály, amely Budapest XVIII. századi történetétől kezdve egészen a napjainkig gyűjti, őrzi, feldolgozza és bemutatja a hétköznapi élet történetéhez vagy más budapesti eseményekhez kapcsolódó tárgyakat. A másik nagy gyűjtemény a Fővárosi Képtár, amely a fővároshoz kötődő képzőművészeti anyagot gyűjti és mutatja be.

Ez akkor lényegében két külön gyűjtemény, két külön fiálé, csak egy épületben?

Ez a Budapesti Történeti Múzeumnak két főosztálya, de valóban Kiscelli Múzeumként ismeri a közönség.

Milyen gyűjteményei vannak a Kiscelli Múzeumnak?

Rengeteg kisebb-nagyobb gyűjteményünk van. Talán a legjelentősebb és a legfontosabbak között érdemes kiemelni a fényképtárat. Mi őrizzük a legnagyobb olyan fényképanyagot, amely Budapest történetét mutatja be. Nagyon fontos az építészeti gyűjteményünk, komoly térkép-, kézirat- és nyomtatványtárunk van, a hétköznapi élethez kapcsolódóan ruhák, textilek, konyhai eszközök, néprajzi gyűjtemény, műszaki gyűjtemény, nyomdatörténeti gyűjtemény. Komoly tárgyi anyagunk van, sokfeléből építkezik a múzeum.

Mióta működik a múzeum?

1885-ben volt Budapesten az Országos Kiállítás, ennek kapcsán fogalmazódott meg, hogy szükség lenne Buda-

A KISCELLI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYEI

- Bútorgyűjtemény
- Hangszergyűjtemény
- Kályhagyűjtemény
- Óragyűjtemény
- Schmidt Archívum
- Szórványsajtó Gyűjtemény
- Térkép-, Kézirat- és Nyomtatványtár
- Újkori Adattár
- Célgyűjtemény
- Céhjelvény Gyűjtemény
- Jelvényes Plakettgyűjtemény
- Műszaki Gyűjtemény
- Plakátgyűjtemény
- Építészeti Gyűjtemény
- Téglagyűjtemény
- Épületelem Gyűjtemény
- Fényképgyűjtemény
- Képeslapgyűjtemény
- Néprajzi Gyűjtemény
- Kisipari Gyűjtemény
- Pecsétnyomó Gyűjtemény
- Textilgyűjtemény
- Üveg-, Kerámia- és Porcelángyűjtemény
- Zászlógyűjtemény

pesten egy várostörténeti múzeumra, mely létrehozásáról 1887-ben döntött a főváros. Az alapítás igen sokáig elhúzódott, így az első kiállítás csak 1907-ben nyílt meg a Városligetben, a mai Olof Palme Házban. A mostani – A Főváros Régisége című – állandó várostörténeti kiállításunk is erre az eredeti első kiállításra utal vissza, azaz annak koncepciója mentén próbálja bemutatni az eredeti anyagot, és azt, ahogy akkor próbálták a várostörténetet bemutatni a látogatóknak.

Tudható-e, hogy Schmidt Miksa milyen indíttatásból hagyta a fővárosra kastélyát?

Schmidt porosz származású családba született, akik Bécsben telepedtek le, és bútorgyártással foglalkoztak.

A család Miksát bízta meg azzal, hogy a budapesti fiálét megnyissa. A gesztusa, hogy a gyűjteményét és az épületet a fővárosra hagyta, annyiban nem meglepő, hogy elég sok hasonló példa volt a XIX. század végén, XX. század elején. A polgári mentalitás része volt, hogy a szegényeknek, vagy a köz javára adakozzon az, aki megteheti. Schmidtnak óriási vagyona volt, ez nem jelenthetett neki problémát. Egyébként Schmidt Miksa hihetetlenül kreatív ember volt, nem szimplán bútorgyáros, hanem lakberendező és műgyűjtő, aki korának és az előző koroknak a művészetét is nagyon jól ismerte. Egy kicsit a zsenialitás és az örület keveredése volt megfigyelhető nála.

Tavaly Schmidt Miksa és Málnás Elza kapcsolatáról is volt kiállítás a Kiscelli Múzeumban Holttest az utazókocsárban – A Málnás Elza-rejtély címmel. Ezen keresztül meg lehetett mutatni Schmidt személyiségét?

Igazából több oka is van annak, hogy miért is jött létre ez a kiállítás. Egyrészt a múzeum és az épület történetével is elkezdtünk foglalkozni. Volt már korábban egy Schmidt-kiállítás, de abban az időben Málnás Elzához fűződő kapcsolata nem kerülhetett szóba. A hatvanas évekből maradtak olyan belső múzeumi iratok, amelyek

azt mutatják, hogy inkább próbálták elhallgatni Málnás Elzához fűződő kapcsolatát, vagy legalábbis nem kommunikálni. Örültek, hogy Málnás Elza szellemétől és a hozzá fűződő pletykáktól megszabadul ez az épület. Mi egy kicsit megfordítottuk ezt, mert azt látjuk, hogy a látogatókat érdekli az épület története, sokan vesznek részt az ilyen tárlatvezetéseinken. Reményeink szerint a közeljövőben megvalósulhat egy olyan állandó kiállítás is, mely csak az épület történetével foglalkozik.

Milyen volt ez a kapcsolat? Én például azt hallottam, hogy Schmidt a kastély tornyából nézte távcsőn Málnás Elza sírját. Ez erős érzelmi töltésű emberre utal.

Ez mutatja, hogy Schmidt szerette Málnás Elzát. Hogy Elza szerette-e őt, az már más kérdés, szerintem kevésbé valószínű. Schmidt elérte azt, hogy a régi óbudai temetőbe temessék Elzát, amely akkor már nem működött, mert 1910-ben bezárták, de Schmidt fizetett azért, hogy a sír ott lehessen. Szóltak különböző történetek arról, hogy Schmidt kurtizánokkal orgiákat tartott volna itt a Kiscelli kastélyban, némi koporsókkal fűszerezve. Aztán a kurtizánok helyét átvette Málnás Elza, akit később meggyilkoltak. Dénes Zsófia Schmidtnak jó is

FOTÓK: KISCELLI MÚZEUM

KRÚDY GYULA: PESTI LEVELEK 3.

– részlet –

Emlékezetem szerint, a temesvári lottócsalás óta, a posztkiszli rablásának ideje óta nem érdekelt az embereket bűntény olyan mértékben, mint a tót leány megölése. Mintha az egész főváros magáévá tette volna az ügyet, minden legkisebb részlete a bűnnek a közérdeklődés napfényén hentergett, vizsgálóbíró és detektív volt minden pesti ember, az esti lapokat úgy kapkodták a közutakon, mintha forradalom lett volna. Kovács Arnold német hírlapírót a legszebb úri dámák becézgették, mert ismerte Elzát, és részleteket tudott ifjúságából. A mulatóhely öreg pincéreit tátott szájjal hallgatták az újkori vendégek. A kedves, jó fiúk, az újságok rendőri tudósítói, lázasan rohantak a kávéházba; és az újabb híreket pazarlóan dobálták ismeretlen embereknek. Mint egy nagy méhkas, zúgott az éjjeli Budapest. A portás az esti lapot olvasta, amíg kinyitotta a bérkocsi ajtaját. Egy nőt megöltek, aki sem kedves, sem szép, sem barátságos nem volt életében, csupán szép ruhái és feltűnő ékszerei voltak! Mégiscsak gazdag kokott szeretne lenni mindenki ebben a városban, még ha végül meg is ölik érte.

Akkoriban jelent meg a regényem, amelynek ez volt a címe: „A vörös postakocsi.” Miután ellenségeim – ugyebár, asszonyom – eleget mondogatták, hogy e regény szokatlan kelendőségének egyik okozója az a körülmény (a hírlapokba ez a téves hír került forgalomba és nyomtatásba), a Vörös postakocsi hősnője senki más, mint a meggyilkolt Málnás Elza...

Igen, asszonyom, valóban vették a regénykönyvet a gyilkosság napjaiban, és gyönyörű, soha el nem felejthető tapasztalatokat tettem a könyvesboltban ez idő tájt a pesti nőkről és a pesti pénzről, arcokról és kezeikről, amelyek a könyv után nyúltak, mert Málnás Elza példát adó élettörténetét vélték megtalálni. Talán nem követek el indiszkréciót, ha néhány könyvvásárlási esetet följegyzek, hisz úgyis ritkán vesznek könyvet a pesti emberek.

Délelőtt tíz órakor egymás után több zárt kocsi állott meg a könyvesbolt előtt. A kocsiablakból fáradt, éjszakai lepkék festetlen, ólmos arca látszik, szegény, tévedt lányok, akik a köteles rendőrségi látogatásra mennek, vagy onnan jönnek. A legvállalkozóbb közülük kiszáll, miután ijedten körülnéz az utcán, bátortalanul, félszegen, kendős fejét szégyenkezve lehajtva lép be a könyvesboltba. Ez a leány még sohasem volt ilyen boltban, ahol csak könyveket árulnak. A könyvkereskedősegéd megszánja a zavarodott teremtést.

– Mi tetszik?

A leány karikás szemét most bátran felveti:

– Könyvet kérek, a Málnás Elza kalandjait...

– Nem szolgálhatunk ilyen könyvvel.

A leány bámulva veti szemét a bolti állványra rakott könyvtengerre. Mennyi könyv! És egyikben sem volna benne a Málnás története?...

– Nekünk pedig azt mondták, hogy itt kapható – mondja szinte durcásan.

Haragosan távozik, de csakhamar visszatér. Társnői megmondták a kocsiablakban a könyv címét.

– Vörös kocsit kérek – mondja a leány most már határozottan.

A segéd szótlanul becsomagolja a könyvet, a leány fizet a pénztárnál egy összegyűrt ötforintossal. Egy pillanatig a pénzjegyre néztünk valamennyien, akik a boltban vagyunk. Olyan ötforintos, mint a többi, mégis milyen más, milyen furcsa a leány ötforintosa. Vajon kitől kapta az elmúlt éjszaka? Talán Nicktől? Talán egy bujdosó sikkasztótól? Vagy egy vidéki utastól? Talán lopták a pénzt, talán egy másik nő éjjel hímzett, varrt érte, míg a leányhoz került?... Aztán a pénztárosné látható undorral dobja a pénzt a többi közé. Majd előlegben elviszi egy költő, és cipőt vesz a gyerekeinek, vagy elkártyázza.

1914. május 31.

merőse volt, és az ő visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy amikor Schmidt Mánás Elza halála után feleségül vette Weisz Lilit, aki Dénes barátnője volt, akkor Ausztriába mentek nászútra a Schmidt család egyik kastélyába. Erre a nászútra Dénes Zsófia is elkísérte Weisz Lilit, mert a fiatal ara kicsit tartott Schmidtől az Elza történet miatt. Dénes Zsófia írja a Gyalog a bal oldalon című önéletrajzi kötetében, hogy az egyik hálószobában az ágy fölött Schmidt szüleinek a halotti koszorúja volt. Ebből is látszik, hogy nagyon érdekes viszony fűzte a házaspárhoz.

Folyamatos volt a fejlődés a múzeum életében?

Kisebb-nagyobb törésekkel. Schmidt Miksa végrendeletének köszönhető, melyben a fővárosnak ajánlotta fel az épületet, hogy az Olof Palme Házból átköltözzön a Kiscelli-kastélyba a múzeum. Schmidt 1935-ben halt meg, és

„.... itt őrzünk például két rendkívül ritka, Columbia típusú nyomdagépet is, amelyeken az 1848-as forradalom során a Landerer és Heckenast nyomdájában többek között a 12 pontot és a Nemzeti dalt is nyomtatták.”

a végrendelet végrehajtása eredményeképpen 1941-ben zárult le a költözés, de a háború miatt csak 1948-ban nyílt meg itt az első kiállítás.

A háború alatt a gyűjtemény itt volt az épületben?

Részben itt volt, részben ki volt menekítve különböző helyekre. A leltárkönyvekben nagyon sok háborús veszteség bejegyzés van, rengeteg tárgy elpusztult itt az ostrom során. A folyamatosság 1956-ban is megtört a harci események miatt.

Hogyan gyűjtenek anyagot?

A muzeológusok járják a várost, amit látnak, abból gyűjtenek. Sokszor ajánlanak fel nekünk hagyatékokat, lakásfel-számolásoknál is gondolnak ránk. Amit a kollégák érdekesnek találnak, azt begyűjtik ezekből. Sajnos az utóbbi években aukciós vásárlásra kevesebb lehetőségünk van, aminek elsősorban anyagi okai vannak, de ha különleges, ritka tárgy kerül aukción elé, akkor igyekszünk megszerezni a múzeum számára.

Melyek a legkülönlegesebb tárgyaik?

Kiemelném rendkívül gazdag céhes anyagunkat, amely a XIX. századi Pest-Buda iparát mutatja be. A céhes iratok, mesterlevelek, privilégiumok mellett számos olyan tárgyat — például a könyvkötő céh különleges, egymásra fektetett bőrkötésű könyveket formáló céhládáját — őrzünk, amelyek erről a korszakról tanúskodnak.

2012-ben restauráltattuk a pesti Arany Oroszlán patika biedermeier bútorzatát, amelyet állandó patikatörténeti kiállításunkban tekinthetnek meg az érdeklődők.

Szintén említésre méltó a múzeum nyomdatörténeti gyűjteménye, itt őrzünk például két rendkívül ritka, Columbia típusú nyomdagépet is, amelyeken az 1848-as forradalom során a Landerer és Heckenast nyomdájában többek között a 12 pontot és a Nemzeti dalt is nyomtatták. Külön érdekessége ezen gépeknek, hogy ma is mű-

ködőképesek, így minden évben több iskolás csoport is érkezik a múzeumba március 15-én, hogy kipróbálják a nyomdagépet működés közben.

De számos érdekes, ritka darabot rejt Fényképtárunk, Építészeti Gyűjteményünk vagy Térképtárunk is. A Térképtárból kiemelném azt a különleges, a millenni-umi Budapestet ábrázoló madártávlati térképet (lásd a hátlapon), amelyen a nevezetesebb épületeket „3D”-ben is megjelenítették. Emellett az igazi különlegességek a XVIII. századi térképek. Gyűjteményünkben őrizzük Pest város legrégebbi térképét az 1710 körüli évekből, amelynek érdekessége, hogy a későbbiekben is erre vezették rá a telekhatárokat, illetve a változásait. A térképet a régi pesti városháza pincéjében tárolták, ezért az 1838-as árvízben elázott, és ennek a nyomait ma is őrzik. Ennek köszönhetően nincs jó állapotban, restaurálva van ugyan, de viszonylag nehezen olvasható és használható. Ezen kívül nagyon sok XVIII. századi kéziratot is őrzünk.

Saját szakmunkáiban a budapesti bűnözés társadalomtörténetével foglalkozik. Hogyan talált erre a témára?

Ez egy véletlennek köszönhető. Harmadéves koromban egy olyan szemináriumra jártam az egyetemem, ahol önéletrajzokat kellett elemeznünk szemináriumi dolgozatként, és én a Széchényi Könyvtár katalógusában találtam egy önéletrajzot, amely egy 1864-ben Debrecenben kivégzett rablógyilkosé volt, amit a kivégzése előtti éjszakán írt, és később nyomtatásban is megjelent. A szemináriumi dolgozat után ebből a témából egy szakdolgozat lett, és ennek írása közben döböntem rá, hogy miközben nyugaton – francia, angol és német nyelvterületen – nagyon régóta foglalkoznak ezzel a kérdéssel, Magyarországon még nem egy bevett téma. Ez indított arra, hogy aztán a doktori disszertációm is ebből írjam. Budapest története mindig érdekelt, a társadalmi problémák, konfliktusok is, úgyhogy adta magát, hogy e kettőt összekössem.

TÁRGYFOTÓK: FÁRYNÉ SZALATNYAY JUDIT

A konkrét eseményekből, történetekből kiindulva lehet általános következtetéseket levonni a város társadalmára vonatkoztatva?

Ezek érdekes, izgalmas történetek, mintha krimik lennének, de a cél az, hogy egy-egy ilyen témán keresztül megismerjük a korszak társadalmát, annak jellegzetességeit. A bűnözés kapcsolódik a szociálpolitika kialakulásához, a szegénység, a prostitúció, az alkoholizmus, amit a bűnözésen keresztül is lehet vizsgálni, sajátos tükröképét adják a városnak.

A város fejlődésével párhuzamosan fejlődik a bűnözés is?

Az elmondható, ahogy modernizálódik Budapest, ahogy európai metropolisszá válik, ahogy átalakul a társadalom, úgy a bűnözés formái is átalakulnak. Például 1908-ban volt Budapesten az első amerikai típusú bankrablás.

Egyik tanulmányát Böhm Tiborról írta, Karinthy Frigyes második feleségének, Böhm Arankának a bátyjáról, akit Karinthy Ferenc is megidézett Béla bátyám című írásában.

Ez a tanulmány felkérésre született, a Budapesti Negyed Karinthy-számába. A téma annyiban izgalmas volt, hogy egy irodalmi alkotásból lehetett kiindulni, és mindig érdekes, ha az ember egy viszonylag száraz levéltári forrást tud egy irodalmi munkával szembesíteni. Sok esetben a várostörténet szempontjából a szépirodalmi munkákat is forrásnak lehet tekinteni, még akkor is, ha az ember azért tudja, hogy itt nem a valóság jelenik meg, de egy kor tükröke is lehet egy szépirodalmi alkotás. Az is érdekes volt, hogy a család újabb generációi hogyan gondolkodnak erről a történetről. És Böhm Aranka is egy izgalmas személyiség volt.

Milyen tervek vannak még a múzeumban a jövőre nézve?

FOTÓ: MÁTÉ BALÁZS

FOTÓ: FORTEPAN/HU

A legközelebbi jövő az idei év programja, melynek keretében egy nagy, a Moszkva tér történetét bemutató kiállításra készülünk.

Az a terület atlétikai pálya is volt...

Így van: tenispálya, korcsolyapálya volt, és valamikor a két világháború között lett közlekedési csomópont. A második világháború után pedig Budapest kultikus helyévé vált. Ezen kívül meglátjuk, hogy az épületrekonstrukcióval hogyan fogunk tovább haladni, úgy tűnik, hogy idén év végén már elkezdődhet a Kiscelli-kastély átalakítása, melynek egyik célja, hogy minél több területet szabadítsunk föl. Pillanatnyilag a fő problémánk a raktározás, klasszikus értelemben vett műtárgyraktárunk ugyanis nincsen. Reméljük, hogy a rekonstrukció ebben segíteni fog, másrészt olyan új tereket nyit meg, amelyekről sokkal érdekesebb lehet az épület.

A. HORVÁTH ANDRÁS

#MOSZKVATER EMLÉKGYŰJTÉS

A Kiscelli Múzeum 2016 tavaszán kiállítást rendez a Széll Kálmán tér történetéről #moszkvater címmel. Újra találkozhatunk a legendás óra alatt, amely immár műtárgyként idézi meg az egykori Moszkva tér hangulatát. A város- és közlekedéstörténeti érdekességek mellett meghallgathatjuk ismert személyiségek és városiakok benyomásait, megtekinthetjük emléktárgyaikat vagy elidőzhetünk a térhez kötődő filmek előtt.

A kiállításhoz várjuk az Önök személyes történeteit, tárgyait is. A felajánlókat értékes nyereményekkel jutalmazzuk. Mesélje el, hogy mit jelentett Önnek ez a kultikus városrész, legyen az Ön emléke is kiállításunk része!

Jelentkezés: moszkvater@kiscellimuzeum.hu

Bővebb információ: www.kiscellimuzeum.hu

www.facebook.com/kiscellimuzeum